

Надія Білик

БОГДАН ЛЕПКИЙ ТА ОСИП КУРИЛАС: ДО ІСТОРІЇ ВЗАЄМИН

Тернопільська академія народного господарства

Богдан Сильвестрович Лепкий (1872-1941) належить до кола визначних громадсько-культурних діячів, які репрезентували перед світом український народ, його культуру і науку, виступали носіями національної і релігійної традиції, українських звичаїв і українського духу.

Наукове осмислення досвіду культуротворчої діяльності Б. Лепкого як визначного представника інтелектуальної еліти української нації є актуальним завданням української історіографії у контексті культурного відродження нашої доби. Дослідження означеної проблеми має наукове значення, оскільки дає можливість визначити внесок окремої особи, представника української інтелігенції у загальноукраїнський суспільний поступ та збагатити уявлення про діяльність визначних лідерів національного руху, досвід яких слід вивчати та популяризувати.

Мета студії – дослідити персональні зв'язки Богдана Лепкого з відомим українським митцем Осипом Куриласом через призму мазепинської тематики у творчості останнього. Окреслена проблема не стала досі предметом спеціального дослідження, тоді як введення до наукового обігу низки невідомих архівних документів має незаперечне науково-пізнавальне значення. Водночас історія взаємин обох митців по-новому висвітлює обставини створення визначних здобутків української культури, зокрема історичної епопеї Б. Лепкого «Мазепа».

Переїхавши в 1899 році у Краків, Б. Лепкий не згубився у чужеземному докідлі, а навпаки, став центральною особою української краківської громади. Дім Лепкого був своєрідним осередком українства. Як писав З. Кузеля, на письменника дивилися «як на українського представника і помешкання його (Зельона, 28) називали жартовливо «українською амбасадой» [1, 42]. Не раз тут бували М. Коцюбинський, О. Кобилянська, В. Стефаник, В. Липинський, О. Барвінський, К. Студинський, К. Трильовський, М. Грушевський та ін. Частими гостями Лепких були українські художники, які навчалися і жили у Кракові: М. Бойчук, І. Северин, О. Новаківський, О. Курилас, М. Гаврилко,

Д. Горняткевич, П. Холодний та ін. [2, 191-194; 3, 35-37].

Б. Лепкий з дитинства захоплювався малярством, навіть студіював «штуку» у Віденській академії мистецтв, тож не дивно, що «до малярства і малярів його тягнуло» [2, 191]. Письменник для друзів і знайомих був визнаним мистецтвознавцем, а його дім містив поважне зібрання робіт тогочасних українських митців. Як згадують Л. Лепкий та Д. Горняткевич, Богдан Сильвестрович жив у великій приязні з відомим українським художником Осипом Петровичем Куриласом (1870-1951), котрий після закінчення у 1900 році Краківської академії мистецтв деякий час жив і працював у Кракові [4, 9]. Лепкий знайшов у Куриласові людину, близьку за духом та світовідчуттям. Обое були галицькими патріотами, що винесли з батьківської хаги (Б. Лепкий – син греко-католицького священника, О. Курилас – дяка) глибоку повагу до віри, церкви, народних традицій.

Так, щонеділі родина Лепких відвідувала у Кракові греко-католицьку церкву св. Норберта, що відігравала тоді велику роль у духовному житті української громади. Особливо захоплював письменника іконостас, виготовлений за проектом визначного польського маляра Яна Матейка, та церковний хор під керуванням Осипа Куриласа [1, 38], випускника Львівської дяківської школи. Богдан Лепкий, як знавець церковного співу, відзначав, що «Курилас розуміє, як співати молитовно: тінює піяніссіма по янгольськи» [2, 191].

Та найбільше Б. Лепкий цінував у О. Куриласові талановитого живописця і графіка, твори якого, сповнені життєвої правди, були широко відомі серед українського та польського загалу. Письменник захоплювався Куриласовими краєвидами та історичними полотнами [2, 191]. Останні були створені художником під безпосереднім впливом Б. Лепкого, подвижника української національної ідеї.

Національно-культурне відродження в Україні в кінці XIX – на початку XX століть викликало серед української інтелігенції жваве зацікавлення історією власного народу, зокрема епоха гетьмана Івана Мазепи стала предметом наукових досліджень не тільки українських істориків, захоплювалися нею й українські митці слова та пензля. Богдан Лепкий і Осип Курилас не стали винятком.

Польський дослідник М. Сивіцький, посилаючись на лист Б. Лепкого до І. Франка від 16 травня 1901 року, стверджує про зародження в той час у молодого письменника ідеї відтворити образ Мазепи у власних творах [5, 150]. Щоб реалізувати цей задум, Б. Лепкий звернувся до історичних студій тої епохи, які привели

молодого дослідника до співпраці з українським істориком В. Липинським, що жив у Кракові упродовж 1903-1912 рр. Саме з того часу походить глибоке зацікавлення добою великих гетьманів Б. Хмельницького та І. Мазепи, виникає бажання гуртувати державотворчий елемент. Як писав З. Кузеля, «над обома тими українцями-самостійниками як засвітове мементо лунали Шевченкові слова: «Гетьмани, гетьмани, як би то ви встали!» – і цей могутній голос з-поза гробу заглушував гамір політично-партійних програм» [1, 46].

Знахідки В. Липинського в архівах та музеях Кракова, Варшави, Львова, Києва, а згодом і його історичні праці стали одним із перших джерел до вивчення Б. Лепким епохи гетьмана І. Мазепи. Відтоді у книгозбірні митця зайняли почесне місце «Історія Русів», праці М. Грушевського, П. Куліша, Д. Бантиш-Каменського, М. Костомарова, І. Срезневського, студії польських, німецьких, французьких істориків.

Палке захоплення молодого письменника українською історією, його глибоке знання предмета зацікавило відомого громадського діяча В. Доманицького, котрий у 1909 році залучив Б. Лепкого разом із В. Липинським, О. Куриласом, Г. Хоткевичем та іншими молодими патріотами до роботи над другим виданням «Історії України-Русі» М. Аркаса, книги, яку «писав батько для сина, щоб навчити його минувшини рідного народу і розпалити в нім любов до рідної землі і до її долі» [6, 14].

Подвижницька діяльність Б. Лепкого у справі видання «Історії...» М. Аркаса заслуговує на окрему ґрунтовну наукову студію, ми ж зупинимось на взаєминах Б. Лепкого з молодим митцем О. Куриласом. Останній, разом з іншими краківськими артистами Т. Ліпінським, Я. Струхманчуком, Т. Романчуком, підготував до нового видання сто малюнків для репродукцій в «Історії України-Русі». Зокрема, О. Курилас був автором п'яти (з восьми) портретів «найбільших українських мужів» – І. Мазепи, Б. Хмельницького, П. Сагайдачного, Т. Шевченка, І. Котляревського, зображення яких викликали слова щирого захоплення у Б. Лепкого. «У д. Куриласа був я кілька разів та обговорював з ним деякі зміни в портретах. Тепер вони всі п'ять готові до друку. Мені здається, що не красні, а прямо прекрасні – величаві. Такого Хмельницького досі у нас не було. І Сагайдачний теж нічого, і батько Тарас, усі. Котляревський стоїть Вам як живий. Держить в руках Енеїду, поважний, задуманий. Мазепа

змальований на основі всіх дотеперішніх портретів, бо всі вони мають дещо схожого. Але зробив його д. Курилас молодим, гарним, елігантним, так як традиція нам передала. Мені вельми подобився. Думаю, що тих п'ять портретів можна віддати до репродукції... Мабуть сам Аркас не сподівався таких малюнків. З них, коби тільки рами, можнаб осібну виставку зробити. Велика шкода, що д. Курилас немає ані одягів, ані зброї, ані моделей – бо з нього малиб ми справжнього історичного маляра. Сей чоловік має техніку легку, справну, симпатичну і велике почуття стилю...» [7].

З листування Б. Лепкого з В. Доманицьким, О. Барвінським, Я. Весоловським, що датоване 1909 роком, вимальовується непроста, а деколи і драматична картина роботи над новими ілюстраціями. Б. Лепкий був не тільки посередником упродовж року між краківським художником, редактором В. Доманицьким, що лікувався від смертельної недуги в Закопаному, та клішарнею Яблонського у Кракові, а й відіграв вагому роль як радник у роботі маляра над портретами та популяризатор мистецької спадщини О. Куриласа. Насамперед, мова йде про діяльну участь Лепкого у відкритті для українського загалу портрета І. Мазепи. Робота над останнім збіглася у часі з 200-літтям виступу гетьмана проти Росії, яке широко відзначала національно свідомо громадськість у Галичині.

Саме Б. Лепкий був сподвижником ідеї видання у репродукції портрета І. Мазепи. Про це він писав у листі від 22 квітня 1909 року до В. Доманицького: «А з Мазепою таке. Чи Ви думаєте видати його у великім форматі, чи позволите, щоб хто другий видав? Бо час іде! Відпишіть скоро» [8]. А вже через місяць Лепкий повідомив редактора про фінансування згаданого проекту видавцем Голубінкою у розмірі 1000 австрійських крон. Трибарвна кліша портрета Мазепи, виготовлена Яблонським у Кракові, за словами письменника, «Випала знаменито! Дуже багато значить коректа, котру робив сам артист! Ми всі т.є. Голубінка, Курилас і я дуже вдоволені репродукцією...» [9].

Портрет гетьмана І. Мазепи роботи О. Куриласа у 1909 році тиражував окремим виданням Голубінка, який також ілюстрував дослідження В. Будзиновського «Гетьман Мазепа», видане «Просвітою» у друкарні Наукового товариства ім.Т. Шевченка у Львові в червні 1909 року накладом 20000 примірників [10, 112]. Портрет гетьмана І. Мазепи, безперечно, належав до найкращих ілюстрацій, вміщених у другому виданні «Історії України-Русі» М. Аркаса, що вийшло друком у Кракові в 1912 році [6, 289].

Коли питання друку портрета І.Мазепи були погоджені, Б. Лепкий у листах до українських видавців та культурно-просвітніх інституцій намагався активізувати справу популяризації видання серед українського загалу. Листи письменника значною мірою віддзеркалили ситуацію й атмосферу, в якій знаходились українські митці пера та пензля зокрема та українське суспільне життя в Галичині на початку ХХ століття загалом. У цьому контексті варто навести більшу цитату з листа Лепкого від 28 травня 1909 р. до відомого українського громадсько-культурного та політичного діяча О. Барвінського, де є надзвичайно майстерний детальний опис портрета І. Мазепи, котрий можна вважати своєрідним начерком майбутньої прозової епопеї про гетьмана-соборника, що вийшла з-під пера митця у 20-х рр.:

«Високоповажний і Ласкавий Пане Раднику. Добродію!

Висилаю Вам портрет Мазепи, виданий п. Голубінкою. Може «Руслан» (О. Барвінський був співредактором часопису – авт.) згадає кілька слів про нього. Безперечно дуже гарною пам'яткою Мазепинського ювілею, який у нас отсе починають святкувати, буде портрет гетьмана Мазепи, що як раз вийшов з друку й продається в книгарні тов. імени Шевченка, Ринок, 10, Львів. Єсть се образ доволі великий (55 і 38 см), а викінчений так, як досі ні одна наша репродукція. Коштує 2 корони. Гетьман представлений в синім, багато гаптованім жупані і в киреї, підбитій соболями. На голові соболева шапка з червоним верхом. При боці шабля з багато прикрашеною рукояткою. Борода зголена, над губами малий, темний вус. Чоло високе, пооране гадками, ніс прямий, злегка скаблучений, око бистре, пронизливе, що тягне до себе якоюсь непереможною силою. На устах згірдлиий усміх, якби хотів ворогам своїм сказати: «заскоро гострите на мене зуби, заскоро. Підждіть! Спрібуємся!»

Портрет Мазепи, що продається, викликав думки на тему нашої сумної минувшини, котра булаб може багато веселійша, колиб не ми самі, колиб не всілякі Пушкарі, Цицори, Кочубеї та тільки иньших, може і хоробрих і ненайгірших людей, але засліплених егоїзмом, жадобою власного добра і значіння, затуманених хитрощами московськими, або принаджених, як птах до сонця, царськими дарунками. Вони то лягли колодками непрохідними в тім поході, який з напругом сил вели наші Виговські, Богуни, Мазепи, а на якого прапорі була виписана «Самостійна Україна». Нехай же увійде по 200 літах видимий пригад великого гетьмана під наші рідні стріхи і

най будить у нас гадки та ідеї, яких він перевести не вспів, а які час, ворожа хитрість, а наша сліпота так нерозумно приспали...» [11].

Цитовані рядки яскраво свідчать про сформованість національно-патріотичного світогляду Б. Лепкого на початку ХХ століття, вони є незаперечним доказом його соборницьких орієнтацій тоді, коли більшість сучасників письменника ще не визначилась у питанні щодо майбутнього України. У листі Лепкий чітко заявив про свою політичну позицію: Україна повинна стати знову самостійною та незалежною державою, державою європейською, якою хотів її бачити ще на початку ХVІІІ ст. І. Мазепа, «великий» гетьман, вождь нації та борець за соборність. Звичайно, тоді це було щире звіряння своїх думок та прагнень старшому товаришеві, та незабаром Б. Лепкий проголосить ці ідеї як поет, прозаїк, вчений, промовець, публіцист серед широкого загалу.

З проханням оголосити в галицькому щоденнику «Діло» про появу у продажу репродукцій портрета І. Мазепи звернувся Б. Лепкий і до свого приятеля, редактора часопису, Я. Весоловського. На адресу самої роботи та її автора Лепкий, як опікун артиста, писав щиро: «Курилас завдав собі багато праці, перестудіював всілякі портрети Мазепи, вибрав з них те, що вони мали спільного, доповнив студіями історичними і власною артистичною уявою і викликав перед нами постать великого гетьмана, котрий з-за гробу повинен заговорити до нас як живий. Буде се дуже гарна пам'ятка сьогорічного ювілею, тому не повинно бути хати, де б не появилася портрет Мазепи!» [12].

Бажання Лепкого було здійснене. Як стверджував сучасник, портрети гетьмана Мазепи були серед українського загалу надзвичайно популярні. Їх можна було побачити (в репродукціях) майже в кожній українській хаті [13, 35].

Безперечно, поява портрета І. Мазепи відіграла надзвичайно важливу роль у формуванні національної свідомості українського суспільства, що зазнало сильного впливу москофільських ідей. Багатогранна діяльність Б. Лепкого у справі видання роботи О. Куриласа була яскравим свідченням подвижницької праці діяча у справі виховання молодого покоління патріотів-соборників, мазепинців.

Варто також згадати, що пензлем Б. Лепкого належала копія портрета І. Мазепи роботи О. Куриласа, виготовлена письменником для церкви в Жовчеві біля Рогатина, де містилася парохія о. П. Смика, батька відомого українського мецената д-ра Романа Смика [14, 7]. Оригінал художник подарував Б. Лепкому на згадку

про співпрацю [3, 37]. Без сумніву, О. Курилас переслідував й іншу мету – прагнув своєю малярською роботою підштовхнути письменника до створення постаті гетьмана «на папері». Б. Лепкий згодом згадував, що саме студії у 1909 році над портретом Мазепи породили бажання створити образ вождя нації у власних творах [15, 5]. Ця ідея знайшла своє майстерне словесне втілення і в поетичному «Мазепинському циклі», і в першій українській героїчній драмі «Мотря», й повністю реалізувала себе в монументальній історичній прозовій епопеї «Мазепа», що стала підсумком думок митця як соборника та громадянина, справжнього мазепинця [16].

Нині портрет гетьмана І. Мазепи, написаний О. Куриласом, зберігається в Чикаго (США), де займає поважне місце в малярській колекції д-ра Романа Смика, гідного спадкоємця родини Лепких.

Таким чином, співпраця Богдана Лепкого та Осипа Куриласа становить одну з цінних сторінок в історії українського національного відродження кінця XIX – початку XX століть. Їх творчість, що постала як результат безпосереднього взаємовпливу обох небуденних талантів, була потужним джерелом випромінювання української національної ідеї та ефективним стимулом поступу українських консолідаційних змагань у боротьбі за державну незалежність.

Література

1. Кузеля З. Богдан Лепкий... // Золота Липа... – Берлін: Українське Слово, 1924. – С.9-89.
2. Лепкий Левко. На маргінесі «Казки мого життя» // Лепкий Б. Казка мого життя. Крегулець. До Зарваниці. Бережани. – Нью-Йорк: НТШ, «Українська бібліотека», 1967. – С.181-220.
3. Горняткевич Д. Богдан Лепкий як маляр // Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам'яті поета. – Краків, Львів: Українське видавництво, 1943. – С.33-37.
4. В'юник А. Осип Петрович Курилас. – К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1963. – 33 с.
5. Сивіцький М. Білі плями і міцністійкий трафарет // Вітчизна. – 1989. – № 2. – С.147-150.
6. Історія України-Русі з малюнками. Написав Микола Аркас. – Друге видання. – Краків. Накладом Ольги Аркасової, 1912. – 424 с.
7. Лист Б.Лепкого до В.Доманицького від 1909 р. // Відділ рукописів Інституту літератури ім.Т.Шевченка НАН України у м.Київ. – Ф.47/406.
8. Лист Б.Лепкого до В.Доманицького від 22.IV.1909 р. // Там само. – Ф. 47/402.

9. Лист Б.Лепкого до В.Доманицького від 20.V.1909 р. // Там само. – Ф. 47/403.
10. Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868-1939): Бібліографічний показник. – К.: Абрис, 1996. – 248 с.
11. Лист Б.Лепкого до О.Барвінського від 28.V.1909 р. // Відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки ім.В.Стефаника НАН України у м.Львів. – Ф.Барвінських. 1656, п.10, арк. 55-56.
12. Лист Б.Лепкого до Я.Весоловського від 1909 р. // Центральний державний історичний архів України у м.Львів. – Ф.381, оп.1, спр. 43, арк.12.
13. Кейван І. Нариси з історії української культури. Книжка третя. Українське образотворче мистецтво. – Едмонтон: Видання Союзу Українок Канади з Фундації ім. Н. Кобринської з допомогою Шевченківської Фундації, 1984. – 312 с.
14. Смик Р. «Я радію його поверненню» // Свобода. – 1992. – 30 червня. – С. 7.
15. Безушко В. З розмови з Богданом Лепким, автором «Мазепи» // Діло. – 1930. – Ч. 6. – С. 5.
16. Білик Н. Історична епопея Богдана Лепкого «Мазепа» (історико-культурологічний аспект) // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 13. – Тернопіль, 2001. – С. 130-135.

